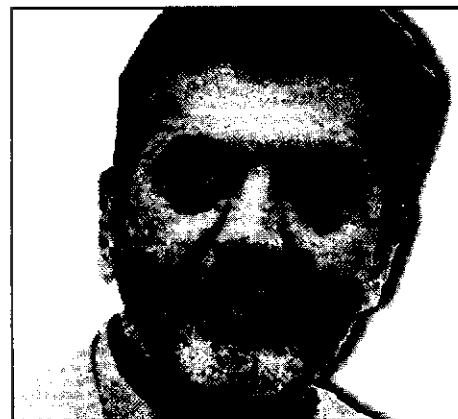

فصلنامه مطالعات تاریخی آغاز و انجام نشریه‌ای ویژه پژوهش‌های تاریخی

با یادی از استاد
دکتر محمد کاظم خواجه‌جویان

سیزدهم آبان ماه، یادآور روز خاموشی استاد دکتر محمدکاظم خواجه‌جویان، استاد تاریخ اسلام در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد است. دانشجویانی که در سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۲ خورشیدی در این دانشکده به تحصیل مشغول بوده‌اند، هیچگاه از یاد نخواهند برد یاد و خاطره «یک انسان واقعی» را. استادی که «دلش به عشق زنده» بود. «جوانمردانه» کوشید تا روزگار برای انبوه دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی مشهد به ویژه در دوره‌ای که ریاست دانشکده را عهده‌دار بود، مطلوب باشد. سیمای مهربان، گفتار آرام، خلق خوش و انصاف استاد را همگان معترف هستند.

دکتر محمدکاظم خواجه‌جویان روز یکم آذر ماه سال ۱۳۱۷ خورشیدی در خانه‌ای در کوچه آب‌میرزا در بالا خیابان مشهد چشم به جهان گشود. در سال ۱۳۳۸ خورشیدی از دبیرستان فیوضات مشهد در رشته ریاضی دیپلم گرفت و در همین سال در دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد در رشته تاریخ و جغرافیا مشغول به تحصیل شد. در آن روزگار تاریخ و جغرافیا یک رشته تحصیلی به شمار می‌رفتند و هنوز به صورت رشته‌هایی مستقل در نیامده بودند. طی این سالها به کانون نشر حقایق اسلامی در مشهد پیوست. این امر مقدمه آشنایی ایشان با مرحوم محمد تقی شریعتی گردید و دکتر خواجه‌جویان تا واپسین روزهای زندگی آن مرحوم همچنان از دبستانگان به آراء و اندیشه‌های ایشان بود. هنگامی که محمد تقی شریعتی درگذشت، با همت دکتر خواجه‌جویان دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، به گونه‌ای همه جانبه در مراسم تشییع و خاکسپاری آن مرحوم شرکت کردند. که با راهپیمایی دانشجویان از دانشکده تا حرم مطهر رضوی و با تلاش و یاری دکتر خواجه‌جویان انجام شد.

دکتر خواجه‌جویان در سال ۱۳۴۱ خورشیدی رساله لیسانس خویش را با عنوان «مذهب زیدیه» نوشت. در همین سال به عنوان دبیر به استخدام وزارت آموزش و پرورش درآمد و مدتی را در آباده در استان فارس به تدریس پرداخت. در سال ۱۳۵۳ خورشیدی دکتر خواجه‌جویان دانشنامه فوق لیسانس خویش را از دانشگاه پاریس هفت دریافت داشت. موضوع رساله تحصیلی ایشان «تاریخ تشیع در قرن سوم هجری» بود. پس از آن به سال ۱۳۵۶ خورشیدی دانشنامه دکتری خویش را با نوشتن رساله‌ای با عنوان «تاریخ ایران اسلامی از قرن اول تا سوم هجری بنابر آثار مورخین ایرانی» از دانشگاه پاریس چهار دریافت نمود. زنده‌نام دکتر خواجه‌جویان پس از بازگشت به ایران مدتی را به تدریس در دبیرستانهای مشهد پرداخت و در جریان رویدادهای منجر به پیروزی انقلاب اسلامی از چهره‌های برجسته فعال در این باره بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دانشگاه فردوسی مشهد منتقل شد و در سال ۱۳۶۰ خورشیدی ریاست دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی این دانشگاه را به مدت هشت سال، عهده‌دار گردید. از آن پس تا هنگام پایان زندگی، مسئولیتهای گوناگونی را بر عهده داشت که می‌توان آنها را به دو بخش تقسیم کرد. بخش یکم، مسئولیتهای فرهنگی و علمی بود. این

◀ در سال‌های ۷۲-۶۷ گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی در مشهد، در اوج فعالیت‌های پژوهشی و تحقیقاتی در حوزه تاریخ‌نگاری قرار گرفته بود

◀ دکتر خواجه‌جویان با همکاری و پشتیبانی علمی و معنوی زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری و شماری از اعضای گروه تاریخ، نخستین نشریه دانشگاهی ویژه پژوهش‌های تاریخی با عنوان «فصلنامه مطالعات تاریخی» را پایه‌گذاری کرد.

فصلنامه مطالعات تاریخی نشریه‌ای بود که به مدت چهار سال و در چهارده شماره منتشر شد.

هفت مقاله در تاریخ اسلام

در گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دکتر خواجه‌یون چندی مدیر گروه بود و پس از آنکه زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری ریاست گروه تاریخ را عهده‌دار گردید، از پشتیبانان پر شور برنامه‌های پژوهشی دکتر حائری گشت. تمرکز اصلی آموزشی و پژوهشی دکتر خواجه‌یون در زمینه تاریخ اسلام و تشیع بود و تدریس درسهای تاریخ صدر اسلام، تاریخ تشیع و تاریخ زندگانی ائمه اطهار (ع) برعهده ایشان بود. در کلاس، دکتر خواجه‌یون مورخ نقال نبود. شیوه ارائه مطالب بیشتر به صورت تاریخ تحلیلی بود که می‌شد از خلال آن رد پای شیوه نگاه دکتر علی شریعتی به تاریخ اسلام را دریافت. دکتر خواجه‌یون استادی دلپسته به مبادی دینی بود و در همان حال به عنوان یک مورخ مسلمان تاریخ را با دیده انتقادی بررسی می‌کرد.

نمونه‌ای از شیوه بررسی انتقادی او در تاریخ چند مقاله‌ای است که در مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی و فصلنامه مطالعات تاریخی نشر یافت. یک سال پس از خاموشی استاد، مجموعه مقالات ایشان از سوی جهاد دانشگاهی دانشگاه مشهد، با عنوان «هشت مقاله در تاریخ اسلام» نشر یافت.^(۳)

عناوین مقالات نشر یافته در این کتاب از این قرار است:
۱- نگاهی گذرا بر نظر مورخان درباره قیام مختار.^(۴)

۲- پژوهشی پیرامون آرای برخی مورخان درباره امویان.^(۵)

۳- پژوهشی پیرامون آرای ابن‌خلدون درباره امویان.^(۶)

۴- سخنی چند درباره علل سقوط امویان.^(۷)

۵- نگرشی بر نهضت عباسیان.^(۸)

۶- اوضاع اجتماعی جامعه اسلامی همزمان با دوران امامت امام موسی بن جعفر (ع).^(۹)

۷- چه راهی در پیش گیریم؟^(۱۰)

در تمامی مقالات یاد شده، دکتر خواجه‌یون ضمن تأکید بر نقادی آرای مورخان درباره موضوعات مورد بررسی، می‌کوشد تا زوایای تازه‌ای از آن رویدادها را در پرتو نقادی تاریخی و تحلیل تعلقی تاریخ روشن سازد به ویژه آنکه درباره این رویدادها، گرایشهای گوناگون چنان پیچیدگیهایی ایجاد کرده است که جز با توسل به نقادی تاریخی نمی‌توان به بخشهایی از حقیقت درباره آنها دست یافت اما آنچه در همه این مقالات بیشتر به چشم می‌خورد، پی‌جویی اهدافی فراتر از یک بررسی تاریخ‌نگارانه است. در واقع دکتر خواجه‌یون گذشته از بررسی تاریخی و دستیابی به نتایج پژوهشی، در ورای

و نظارت اوقاف شهرستان مشهد، عضو هیئت مدیره و نایب رئیس انجمن حمایت از زندانیان مشهد، عضو شورای نامگذاری شهرستان مشهد، نمایندگی بنیاد شهید مرکز در کمیته ستاد فرزندان شاهد دانشگاه، همکاری با بنیاد مستضعفان خراسان به عنوان روابط عمومی و فرهنگی و امور جنگ‌زدگان و عضویت در هیئت مدیره انصارالحججه در شهر مشهد^(۱۱) بود. دکتر خواجه‌یون تلاش دلسوزانه‌ای برای بهبود وضع ایام در مشهد داشت و نگارنده از نزدیک شاهد بعضی از اقدامات دلسوزانه استاد در این زمینه بود. مخصوصاً هنگامی که مدرسه‌ای که اجاره آن صرف یتیمان می‌شد، حاضر نبود اجاره را با نرخ روز بپردازد، دکتر خواجه‌یون به هر کسی متوسل شد تا مسئولان اداره آموزش و پرورش را قانع کند که در صورت پرداخت اضافه اجاره، این افزایش برای بهبود زندگی یتیمان شهر مصرف خواهد شد.

دکتر خواجه‌یون وارسته‌ای صبور بود. در طول دوره ریاست بر دانشکده ادبیات و علوم انسانی همه همت خویش را به کار برد تا فضای دانشکده برای فعالیت استادان و دانشجویان مناسب باشد. فضایی در حد امکان آرام و به دور از جنجالهای رایج. در پاره‌ای موارد سنگ صبور رنجهای دیگران و در بسیاری موارد سپر بلای مخصوصاً استادان دانشکده به شمار می‌رفت. او در این باره شیوه تألیف قلوب را در پیش گرفته بود و می‌کوشید تا سر حد امکان دانشکده ادبیات محل درس و پژوهش باشد.

مسئولیتها شامل سرپرستی کمیته برنامه‌ریزی تاریخ در شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، عضویت در سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، مدیر گروه تاریخ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، عضویت در شورای عالی مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، عضویت در هیئت تحریریه مجله تحقیقات تاریخی منتشره از سوی مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی^(۱۲)، عضویت انجمن میراث فرهنگی خراسان، همکاری با دایره سیاسی ایدئولوژی ستاد مشترک در زمینه نگارش تاریخ جنگ، سرپرستی دفتر روابط فرهنگی و بین‌المللی دانشگاه مشهد (از ابتدای انقلاب فرهنگی به مدت یکسال و نیم)، مسئولیت کمیته علوم انسانی جهاد دانشگاهی مشهد از ابتدای تشکیل.

بخش دوم مسئولیتهای دکتر خواجه‌یون، مسئولیتهای اجرایی بود. دکتر خواجه‌یون پس از سال ۱۳۶۸ و پس از آنکه دیگر ادامه ریاست دانشکده را نداشت به معاونت امور دانشجویی دانشگاه فردوسی مشهد منصوب گردید. مسئولیتی دشوار و سراسر گرفتاری. اما دکتر خواجه‌یون کوشید تا در مسئولیت جدید تا آنجا که امکانات اجازه فعالیت می‌داد، شرایط محیط دانشگاه و مراکز خدماتی آن را برای دانشجویان مساعد کند. دانشجویان معمولاً پس از درخواستهای منطقی خویش، دست خالی از نزد استاد باز نمی‌گشتند. ذکر خاطره‌ای در این باره سودمند است. در آخرین روزهایی که پس از آن فیض زیارت استاد از دست رفت، دانشجویی به دفتر معاونت دانشجویی مراجعه کرد و پس از طرح درخواست خویش تقاضای رسیدگی و تأیید آن را نمود. به نظر می‌آمد همه چیز به زیان او بود زیرا او تقریباً شرایط بهره‌مند شدن از آنچه را درخواست می‌کرد، نداشت. دکتر خواجه‌یون با رویی خوش این موارد را به او توضیح داد. و او که گویا توضیحات مستدل استاد را روشن و قابل قبول می‌دید، علیرغم ناخشنودی از نرسیدن به مقصود، از دفتر بیرون رفت. گویا این ملاقات در آخرین دقیق ساعات اتمام کار اداری انجام شد. پس از آنکه دکتر خواجه‌یون از ساختمان مرکزی دانشگاه مشهد بیرون آمد تا به منزل برود، گویا اندیشه درباره مشکل آن دانشجو که اهل کرمان بود، گریبان او را رها نمی‌کرد. بنابراین در پی یافتن آن دانشجو برآمد و هنگامی که او را دید که غمگین از کناری می‌رود، نزد او رفت و از او خواست تا روز بعد به دفترش بیاید شاید بتواند راهی برای حل مشکل او پیدا کند. از دیگر مسئولیتهای اجرایی دکتر خواجه‌یون، عضویت در هیئت امنای دانشگاههای شمال شرق کشور، عضو هیات امنای

◀ تمرکز اصلی آموزشی و پژوهشی دکتر خواجهویان در زمینه تاریخ اسلام و

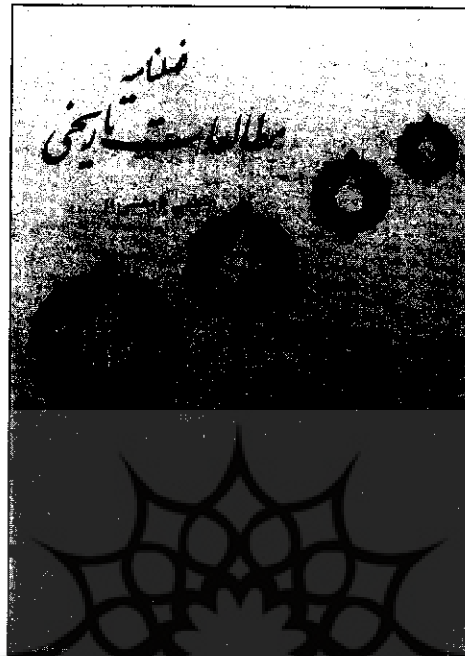
تشیع بود و تدریس درس‌های تاریخ صدر اسلام، تاریخ

تشیع و تاریخ زندگانی ائمه اطهار (ع) برعهده ایشان بود.

حیات استاد تحقق نیافت.

فصلنامه مطالعات تاریخی نشریه‌ای بود که به مدت چهار سال و در چهارده شماره منتشر شد. شماره یکم آن در سال یکم در بهار هزار و سیصد و شصت و هشت نشر یافت و شماره چهاردهم آن به صورت شماره اول و دوم در سال چهارم نشر (دو شماره در یک مجلد شماره اول و دوم، به شماره مسلسل ۱۳ و ۱۴) مربوط به بهار و تابستان ۱۳۷۱ بود که البته خود دکتر خواجهویان دیگر چاپ این دو شماره را ندید زیرا این شماره‌ها پس از درگذشت استاد نشر یافتند. از مجلدات فصلنامه مطالعات تاریخی از آغاز یعنی از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۰، هر شماره برای یک فصل منتشر شد. مجلدات مربوط به سال ۱۳۷۰ هر دو شماره در یک مجلد نشر یافتند و شماره واپسین آن در سال ۱۳۷۱ نیز دو شماره در یک مجلد نشر یافت. اعضای هیأت تحریریه فصلنامه از آغاز تا انجام عبارت بودند از: دکتر عبدالهادی حائری، دکتر عزت‌الله رادمنش، دکتر یعقوب آژند، دکتر امیر پروین، دکتر غلامحسین زرگری‌نژاد و دکتر محمدکاظم خواجهویان. از این گروه، دکتر عبدالهادی حائری در سال ۱۳۷۱ خورشیدی پس از مدتی ایستادگی در برابر موج خشمگین و آزاردهنده سلولهای سرطانی در خرداد ماه ۱۳۷۱ درگذشت. این رویداد تأثیری چشمگیر بر ادامه فعالیت فصلنامه و به طور کلی فعالیتهای آموزشی و پژوهشی گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی گذاشت. به دلیل صمیمیت فراوان و دوپستی زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری و دکتر خواجهویان بود که فصلنامه می‌توانست با وجود دشواریهای رایج، همچنان به فعالیت خود ادامه دهد. اما درگذشت پژوهشگر برجسته تاریخ تفکر در ایران در دوره معاصر، تا اندازه‌ای بر روند فعالیت علمی فصلنامه تأثیر گذارد با این همه به یاد و خاطره آن استاد، دکتر خواجهویان بر آن بود تا نه تنها فصلنامه را به طور مرتب منتشر کند، بلکه با انتقال آن به گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی در مشهد، آن را به صورت یک نشریه کاملاً تخصصی دانشگاهی منتشر سازد. گر چه فصلنامه از همان آغاز و با تأکید همیشگی زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری و دکتر خواجهویان رویه‌ای کاملاً روشمند داشت و به همین دلیل به زودی توانست از شماره چهارم سال یکم به بعد به صورت مجله‌ای «علمی - پژوهشی» منتشر شود.

آخرین سمت استاد دکتر خواجهویان به عنوان معاونت دانشجویی دانشگاه مشهد، حوزه فعالیت او را بسیار گسترده‌تر از پیش کرد و به همین مناسبت و در کنار دیگر فعالیتهای اجتماعی استاد، مجال و فراغت

چنین فضایی بود که دکتر خواجهویان با همکاری و پشتیبانی علمی و معنوی زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری و شماری از اعضای گروه تاریخ، نخستین نشریه دانشگاهی ویژه پژوهشهای تاریخی را پایه‌گذاری کرد. مقدمات نشر این مجله که «فصلنامه مطالعات تاریخی» نام گرفت در سالهای ۶۷ - ۶۶ کم‌کم آماده شد. گر چه اندیشه نشر آن به روزگاری پیش از این باز می‌گشت. اما طی این سالها زمینه برای جامه عمل پوشاندن به آن اندیشه فراهم شد و چنین بود که در سال ۱۳۶۸ خورشیدی، نخستین شماره از فصلنامه مطالعات تاریخی نشر یافت. فصلنامه مطالعات تاریخی نشریه‌ای بود که به صاحب امتیازی و مدیر مسئولی استاد دکتر خواجهویان و از سوی معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی به عنوان ناشر، نشر یافت. چهار شماره سال یکم فصلنامه مطالعات تاریخی در مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد منتشر شد و از آن پس تا آخرین شماره آن یعنی شماره چهاردهم در مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی نشر یافت. دلیل این تغییر، دشواریهای چاپ در چاپخانه‌های دولتی بود. گر چه در سالهای آخر دکتر خواجهویان در صدد آن بود تا تمامی حقوق چاپ نشریه را به دانشگاه فردوسی مشهد منتقل کند تا از آن پس به صورت یکی از نشریات دانشگاه و به صورت نشریه تخصصی گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی منتشر شود. آرزویی که متأسفانه در

این روند در پی دستیابی به اهداف اخلاقی و ارزشی است. به نظر می‌آید برای دکتر خواجهویان، وقایع مور: بررسی ایشان بیش از آنکه صرفاً یک موضوع پژوهشی باشند، دستمایه نتیجه‌گیری‌های تربیتی برای روزگار خود او هستند. در آخرین مقاله‌ای که در این مجموعه به چاپ رسیده است، دکتر خواجهویان از این قصد و عزم آشکار تر سخن می‌گوید: «هر روزی که می‌گذرد برای آینده عبرتی است و چنانچه قوتها و ضعفهای خویش را بشناسیم و از رویدادهای مثبت و منفی... عبرت بگیریم، خود عبرت‌آموز آیندگان خواهیم گشت... درست است که حوادث تاریخی و قهرمانان آن دقیقاً با هم یکی نیستند اما اگر نتوانیم از رویدادهای گذشته و حوادثی که بر دیگران رفته است پند بگیریم تاریخ جز داستان و فریب چیزی نخواهد بود. اما سنگ بهای تاریخ در ترازوی قرآن «لقد کان فی قصصهم عبرة لاولی الالباب» خواهد بود»^(۱۱) استاد تا واپسین دم زندگی به این رویه وفادار بود و در واقع ژرف‌اندیشی در تاریخ بشر و تاریخ اسلام و ایران، جهانی از انسانشناسی را پیش روی استاد گشوده بود که در پرتو آن، شیوه «سمحه سهله» از بنیانی‌ترین اهداف رفتار علمی و اجتماعی او به شمار می‌رفت. با این همه جای دریغ و تأسف است که علیرغم خدمات شایان و کوششهای چشمگیر دکتر خواجهویان، هنوز دانشگاه مشهد چنانکه شایسته است، نتوانسته یاد و خاطره آن بزرگ را گرامی بدارد. حتی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی و گروه تاریخ این دانشکده نیز در این راه گامی درخور برنداشته است.

آثار علمی دکتر خواجهویان گر چه فراوان نیستند، اما چنانکه گذشت از روحی نقاد و در عین حال بزرگ نشان دارند. گر چه مسئولیتهای گوناگون اجرایی مانع از آن بود تا استاد فراغت کافی برای عرضه پژوهشهای خویش نیابند، اما همین امر از سوی دیگر زمینه را برای ظهور یکی از چشمگیرترین نشریه‌های پژوهشی تاریخ‌نگاری در ایران فراهم آورد. در سالهای ۷۲ - ۶۶ گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی در مشهد، در اوج فعالیتهای پژوهشی و تحقیقاتی در حوزه تاریخ‌نگاری قرار گرفته بود. در این سالها بویژه به دلیل حضور پرثمر استاد دکتر عبدالهادی حائری، این اعتبار آموزشی و پژوهشی افزایش چشمگیری یافته بود. طی این سالها شور و شوق برای پژوهشهای روشمند تاریخی در گروه تاریخ مشهد کاملاً آشکار بود و مخصوصاً تأکید بر پژوهشهایی با دیدگاههای جدید تاریخ‌نگاری، از اصول مسلم آموزشی گروه تاریخ به شمار می‌رفت. به دلیل نیرومندی این گرایش، همه چیز را تحت الشعاع آن قرار گرفته بود. در

« رساله‌ی لیسانس دکتر محمدکاظم خواجه‌ایان «مذهب زیدیه»،
 دانشنامه‌ی فوق‌لیسانس ایشان «تاریخ تشیع در قرن سوم هجری» و دانشنامه
 دکتری استاد «تاریخ ایران اسلامی از قرن اول تا سوم هجری
 بنا بر آثار مورخین ایرانی» نام داشت.

- مدینه طیبه. دکتر محمود فاضل (یزدی مطلق) ص ۴۴۵-۴۰۷.
- نگاهی به کتابهای تاریخی. منصور صفت‌گل. ص ۴۵۲-۴۴۷.
- * شماره چهارم. سال اول. شماره مسلسل ۴ زمستان ۱۳۶۸
- بحثی پیرامون نظریات تاریخی نویسندگان رمانتیک فرانسه. دکتر ابوالقاسم پرتوی. ص ۴۷۰-۴۵۳.
- فلسفه تاریخ از دیدگاه قرآن و متفکرین. دکتر عزت‌الله رادمنش. ص ۵۱۴-۴۷۱.
- آغاز روزنامه‌نگاری در خراسان. دکتر حسین الهی. ص ۵۵۲-۵۱۵.
- مانی بنیانگذار اندیشه و آیین التقاطی. دکتر محمد مستاجر حقیقی. ص ۵۶۸-۵۵۳.
- نگاهی به مقبره مهدی خلیفه عباسی. سید صفر رجبی. ص ۵۷۲-۵۶۹.
- نقد یک کتاب. [نگاهی به تاریخ روابط بین‌الملل از ۱۸۷۰ تا ۱۹۴۵. نوشته دکتر احمد نقیب‌زاده]. کیومرث صابری. ص ۵۷۸-۵۷۳.
- نگاهی به کتابهای تاریخی. منصور صفت‌گل. ص ۵۸۸-۵۷۹.
- * فصلنامه مطالعات تاریخی
- * سال دوم. شماره اول. شماره مسلسل ۵ بهار ۱۳۶۹.
- پژوهشی پیرامون مفهوم نوین آزادی از دیدگاه پارسی‌زبانان افغانستان (بخش نخست). دکتر عبدالهادی حائری. ص ۶۳-۵۵.
- گزارش سفر پاکستان. دکتر محمود فاضل یزدی مطلق. ص ۷۳-۶۴.
- نقد و بررسی کتاب. منصور صفت‌گل. ص ۸۵-۷۴.
- جامعه‌شناسان و تاریخ‌نگاران (گفتگوی ناشنویان). ترجمه منصور صفت‌گل. ص ۱۰۷-۸۶.
- تاریخچه طرح و تدوین نقشه در جهان اسلام. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۱۲۴-۱۰۸.
- * سال دوم. شماره دوم. شماره مسلسل ۶ تابستان ۱۳۶۹
- پژوهشی پیرامون مفهوم نوین آزادی از دیدگاه پارسی‌زبانان افغانستان (بخش دوم). دکتر عبدالهادی حائری. ص ۱۷۷-۱۲۵.
- رسائل مشروطه و سیری کوتاه در محتوای آنها (قسمت اول) غلامحسین زرگری‌نژاد. ص ۱۹۵-۱۷۸.
- آثار باستانی پنج کنته مهرآب اکبریان. ص ۲۱۰-۱۹۶.
- نقش روحانیان زرتشتی در تقویت حکومت ساسانی و دیانت زرتشتی. محمد تقی ایمان‌پور. ص ۲۳۴-۲۱۱.
- نگرشی بر خطوط کوفی برج علاءالدوله در ورامین.

- ص ۱۴۴-۱۳۵.
- * شماره دوم. سال اول. شماره مسلسل ۲. تابستان ۱۳۶۸
- مرگ سیاه در تاریخ ایران. دکتر یعقوب آژند. ص ۱۵۸-۱۴۵.
- نکات اساسی در تحقیقات تاریخی. دکتر محمدحسین دیانی. ص ۱۶۸-۱۵۹.
- دانشگاه قاهره و شرق‌شناسان. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۲۱۶-۱۶۹.
- مروری بر نظریات و عقاید سیاسی معتزله. غلامحسین زرگری‌نژاد. ص ۲۳۲-۲۱۷.
- سبک تاریخی در قصص قرآن. دکتر عزت‌الله رادمنش. ص ۲۹۲-۲۴۳.
- نگاهی به کتابهای تاریخی. منصور صفت‌گل. ص ۳۰۰-۲۹۳.
- * شماره سوم. سال اول. شماره مسلسل ۳. پائیز ۱۳۶۸.
- مفهوم نوین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در نوشته‌های پارسی آسیای میانه. دکتر عبدالهادی حائری. ص ۳۶۸-۳۰۱.
- مشارکت گروه‌های مخالف در حکومت. سید جعفر مرتضی عاملی. ترجمه عبدالعلی صاحبی. ص ۳۷۸-۳۶۹.
- شیخ مرتضی انصاری. دکتر عبدالهادی حائری. ترجمه نقی لطفی. ص ۳۸۷-۳۷۹.
- نگاهی گذرا بر نظر مورخان درباره‌ی قیام مختار. دکتر محمدکاظم خواجه‌ایان. ص ۴۰۶-۳۸۹.

استاد نیز رفته رفته کمتر می‌شد. با این همه استاد همچنان پی‌گیر انجام امور نشر فصلنامه مطالعات تاریخی بود و تا جایی که نگارنده به یاد دارد، چند روزی پیش از آنکه آن خبر ناگوار به گوش دوستان و شاگردان استاد رسید، نمونه‌های چاپی آخرین شماره فصلنامه (شماره‌های ۱۳ و ۱۴) برای چاپ آماده شده بود، مجلدی که در حیات دکتر نشر نیافت. چند روز پس از آن استاد دکتر خواجه‌ایان درگذشت و آخرین شماره نشریه‌ای که با وجود دشواریهای فراوان، مرتباً نشر یافت و می‌توانست جایگاهی ویژه در عرصه پژوهشهای تاریخی کشور پیدا کند، سالی پس از درگذشت استاد منتشر شد و همینجا لازم به یادآوری است که یکی دیگر از اعضاء هیأت تحریریه فصلنامه مطالعات تاریخی که گذشته از همکار، دوستی صمیم و قدیم برای دکتر خواجه‌ایان به شمار می‌رفت سال گذشته (۱۳۷۶) چشم از این جهان پوشید. دکتر امیر پروین از آغاز عضو هیأت تحریریه مجله بود و از یاران ثابت‌قدم دکتر خواجه‌ایان در عرصه فعالیت‌های دانشگاهی و علمی و اجتماعی.

فصلنامه مطالعات تاریخی بنا بر این از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۱ منتشر شد. چهارده شماره فصلنامه مطالعات تاریخی که شکل و محتوای آن نشان از گرایش ویژه پژوهشی زنده‌یاد دکتر عبدالهادی حائری و دکتر خواجه‌ایان دارد، از سال ۱۳۷۱ به صورت پراکنده اینجا و آنجا شاید یافت شوند. اما آنچه مسلم است اینکه این نشریه با خصوصیات مورد بنیانگذاران آن، دوره آغاز و انجام خویش را سپری کرده است. نظر به اهمیت آشنایی دبستانگان به پژوهشهای تاریخی با محتوای این چهارده شماره، لازم می‌آید تا محتوای هر شماره آن فهرست‌وار و به ترتیب در اینجا معرفی شود شاید دبستانگان را به کار آید و خود راهنمایی برای پژوهشگران دبسته باشد:

* فصلنامه مطالعات تاریخی

* شماره اول، سال اول، شماره مسلسل ۱. بهار ۱۳۶۸

- در تاریخ از هرودوت چه می‌توان آموخت؟ دکتر عبدالحسین زرین‌کوب. ص ۶۰-۵.
- روابط ایران با مرزهای غربی در دوره صفویه و افشاریه. دکتر رضا شعبانی. ص ۷۹-۶۱.
- صلح حدیبیه یا فتح‌المبین. دکتر سیدجعفر شهیدی. ص ۸۵-۸۰.
- تکاپوهای امیر عبدالقادر الجزائری در لژهای فراماسونگری. دکتر عبدالهادی حائری. ص ۱۱۴-۸۷.
- رنگ در تاریخ ایران. دکتر مریم میراحمدی. ص ۱۳۴-۱۱۵.
- چه راهی در پیش گیریم؟ دکتر محمدکاظم خواجه‌ایان.

سید صفر رجیبی. ص ۲۳۹ - ۲۳۵.

- معرفی کتابهای تازه. منصور صفت گل. ص ۲۴۸ - ۲۴۰.

* سال دوم. شماره سوم. شماره مسلسل ۷. پائیز ۱۳۶۹.

- ادبیات مقاومت در چهارچوب نظری تاریخی. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۲۸۳ - ۲۴۹.

- تاریخ ماد (به زوایت تاریخ). سید اصغر محمودآبادی. ص ۳۰۵ - ۲۸۳.

- مناصب اصلی دولت صفوی در خلال پادشاهی طهماسب اول. ترجمه مهدی فرهانی منفرد. ص ۳۳۵ - ۳۰۵.

- سندی درباره جنبش جنگل. دکتر عبدالکریم گلشنی. ص ۳۴۰ - ۳۳۵.

- نقد و بررسی کتاب. منصور صفت گل. ص ۳۵۲ - ۳۴۰.

* سال دوم. شماره چهارم. شماره مسلسل ۸. زمستان ۱۳۶۹.

- بحثی در منابع و مأخذ. دکتر عفر فروخ. ترجمه سید حسین سیدی. ص ۳۶۴ - ۳۵۳.

- ستاره شناسی و تاریخ. دکتر ابوالفضل نبئی. ص ۳۸۸ - ۳۶۵.

- نیروی دریایی ایران در قرن هجدهم در خلیج فارس. ویلم فلور. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۳۸۹ - ۳۲۱.

- پراکندگی قومی در شرق آفریقا. دکتر حسین الهی. ص ۴۴۳ - ۴۲۳.

- نگاهی به کتابهای تاریخی. منصور صفت گل. ص ۴۶۰ - ۴۴۴.

* فصلنامه مطالعات تاریخی

* سال سوم. شماره ۱ و ۲. شماره مسلسل ۹ و ۱۰. سال ۱۳۷۰.

- اوضاع اجتماعی جامعه اسلامی همزمان با دوران امامت موسی بن جعفر (ع). دکتر محمد کاظم خواجویان. ص ۲۸ - ۱.

- بلوای ناگارتو قرهباغ در آذربایجان شوروی. آدری ال. الشتاد. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۵۰ - ۲۹.

- بررسی نظامهای حکومتی در ایران بعد از اسلام. دکتر ابوالفضل نبئی. ص ۸۱ - ۵۱.

- معرفی وقفنامه کهن مربوط به مدرسه سلطان حسینیه اصفهان. دکتر محمود یزدی مطلق (فاضل) ص ۹۸ - ۸۲.

- پیامبری مدفون در ژرفای رود. سید صفر رجیبی. ص ۱۰۸ - ۹۹.

- رویارویی اندیشه گران مسلمان در کشوری اسلامی با دو رویه تمدن بورژوازی غرب. دکتر عبدالهادی حائری. ص ۱۲۶ - ۱۰۹.

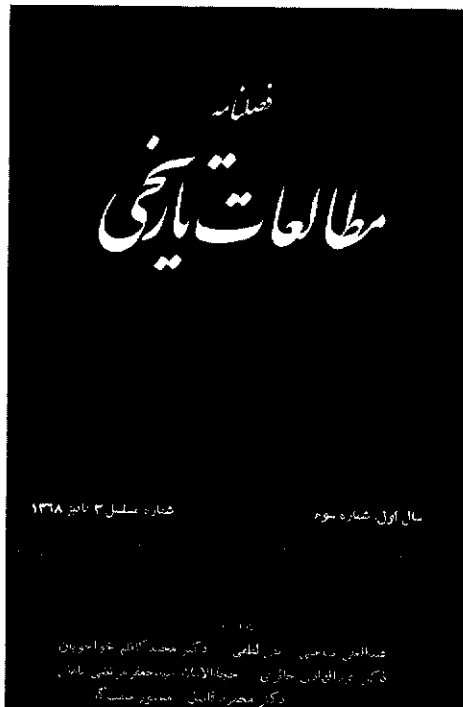
- تصورات آمریکائیان شمالی از خاورمیانه. ترجمه مریم معزی. ص ۱۵۷ - ۱۲۷.

- مسائل تاریخی مسیحیت شرقی و مغولان. مسعود مرادی. ص ۱۸۰ - ۱۵۸.

- معرفی کتابهای تازه. منصور صفت گل. ص ۲۰۴ - ۱۸۱.

* سال سوم. شماره سوم و چهارم. شماره مسلسل ۱۱ و ۱۲. پائیز و زمستان. ۱۳۷۰.

- هند: در پیکار و رویارویی. حمدالله اصفی و دکتر

فصلنامه مطالعات تاریخی
شماره مسلسل ۳ پائیز ۱۳۶۸
سال اول شماره سوم
فصلنامه مطالعات تاریخی
دکتر محمد کاظم خواجویان
دکتر ابوالفضل نبئی
دکتر محمد یزدی مطلق
دکتر منصور صفت گل

حسین ساکت. ص ۷۴ - ۵۲.

انقلاب مشروطیت از دیدگاه ادیب الممالک فرهانی. منصور صفت گل. ص ۱۰۱ - ۷۵.

- نقدی بر ادبیات مقاومت. ترجمه عبدالله ظهیری. ص ۱۰۵ - ۱۰۲.

- فعالیت‌های میسیونری در ایران عهد ناصری. سوسن اصیلی. ص ۱۳۴ - ۱۰۶.

- تجار، شرکتهای تجاری و سلاطین. ترجمه احمد سیدی نوقالی. ص ۱۶۹ - ۱۳۴.

- در جستجوی پل باستانی خزراد. سید صفر رجیبی. ص ۱۷۴ - ۱۷۰.

- نقد کتاب. منصور صفت گل. ص ۱۹۰ - ۱۷۵.

چنانکه پیشتر آمد، این مجله، آخرین شماره‌های فصلنامه مطالعات تاریخی بود که پس از درگذشت بنیانگذار آن نشر یافت. به همین دلیل، آقای محمد

مهدی حیدرپور که از نیمه‌های سال دوم نشر، مدیر داخلی نشریه بودند، نوشتاری «به یاد دکتر محمد کاظم

خواجویان» در پایان همین شماره نشر داده‌اند. به همین

مناسبت گر چه معمولاً برای شماره‌های بهار و تابستان این مجله برای جلد از رنگهای روشن استفاده می‌شد،

در این شماره از زمینه خاکستری و سیاه استفاده شده است.

پانوشتها

۱- نام این مؤسسه اکنون به پژوهشگاه علوم انسانی تغییر یافته است.

۲- بعضی از آگاهیهای مربوط به زندگی استاد را از این مقاله گرفته‌ام: اکرم حسین زاده یزدی. «نگاهی کوتاه به زندگی و آثار دکتر

خواجویان» یادنامه دکتر محمد کاظم خواجویان. ضمیمه روزنامه توس. مشهد. بی تا.

۳- محمد کاظم خواجویان. هشت مقاله در تاریخ اسلام. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. چاپ یکم. مشهد ۱۳۷۳. اقدام

درخور جهاد دانشگاهی مشهد برای چاپ مجموعه مقالات استاد، حداقل کاری بود که می‌توانست ادای دین به روح بزرگی باشد که

علم و ایمان را در خدمت عزت همگانی به کار گرفته بود.

۴- به نقل از: فصلنامه مطالعات تاریخی. س ۱. ش ۳. پائیز ۱۳۶۸ ص ۴۰۶ - ۳۸۹.

۵- به نقل از: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. س ۱۸. ش ۳. پائیز ۱۳۶۴. ص ۳۰۸ - ۲۷۹.

۶- به نقل از: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. س ۱۸. ش ۴. زمستان ۱۳۶۴. ص ۶۴۴ - ۶۱۵.

۷- به نقل از: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. س ۱۹. ش ۴. زمستان ۱۳۶۵. ص ۵۳۰ - ۵۰۳.

۸- به نقل از: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. س ۲۰. ش ۱ و ۲. بهار و زمستان ۱۳۶۶. ص ۲۳۴ - ۲۰۹.

۹- به نقل از: فصلنامه مطالعات تاریخی. س ۳. ش ۱ و ۲. سال ۱۳۷۰. ص ۲۸ - ۱.

۱۰- به نقل از: فصلنامه مطالعات تاریخی. س ۱. ش ۱. بهار ۱۳۶۸. ص ۱۴۴ - ۱۲۵.

۱۱- محمد کاظم خواجویان. «چه راهی در پیش گیریم؟» فصلنامه مطالعات تاریخی. س ۱. ش ۱. بهار ۱۳۶۸. ص ۳۸ و ۱۳۴.

□